

**„ITEM PRAEVARICATOIRES SEXTI PRAECEPTI.”
PARÁZNÁK ÉS GYERMEKEIK A 18. SZÁZADI CSETNEKI
EVANGÉLIKUS ANYAKÖNYVEKBEN**

**„ITEM PRAEVARICATOIRES SEXTI PRAECEPTI.”
FORNICATING PEOPLE AND THEIR CHILDREN IN THE 18. CENTURY
LUTHERAN REGISTERS IN CSETNEK**

ABSTRACT

Those men and women who offend against the Sixth Commandment were disapproved in all communities, the church law and secular law inflicted a serious punishment on them. The fornicating and adulterous people could have been fined, flogged, expelled from the city or put in the pillory. Their actions were recorded not only in the city or the canonical visitation minutes, but their sins and, in most cases, the conceived children got into the register of births, marriages and deaths. This study examines the cases registered in the Lutheran register of marriages and christening of Csetnek: there were bachelors, married men, widowers, soldiers, nobles, locals and foreigners among the immoral men. Their partners were seduced fiancées, widows, foreigners, nobles, married women, army-wives and strumpets. Together with the christening, the children conceived in sin got the mark of the vicars and the community, which the parents could have eliminated only by their marriage. From the middle of the 1780s, the vicars of Csetnek regarded the children, who were conceived out of wedlock but were born after the wedding of the parents, as legitimate children.

1. Bevezetés

A házasság „a paráznság kárhozatának elkerülése végett arra képes emberek által köntendő, ha a szüzesség ajándékát megtartani képtelenek” olvashatjuk Mikulik József megfogalmazásában a Confessio Pentapolita vontakozó cikkelyét.¹ A premaritális kapcsolatból született gyermekek lehetőségei igen korlátozottak voltak: nem örökölhettek atyjuk vagy anyájuk, nem gyakorolhatták polgári jogait, és sokszor életük végéig magukon viselték anyjuk és apjuk paráznságának jelét. Jelen tanulmányban a csetneki evangélikus anyakönyvek bejegyzéseinek keresztül mutatjuk be egy 18. századi mezővárosban előforduló 6. parancs elleni kihágásokat, az azokból megszületettek számát, és a lelkészek minősítési szokásait.² Megvizsgáljuk, hogy mit árulnak el a lelkési bejegyzések az anyákról és az apákról: milyen családi állapotúak voltak, helybeliek voltak-e többségében vagy idegenből érkezők, milyen arányban voltak közöttük a visszaeső paráználkodók és házasságtörők stb.

A vizsgálat forrását a csetneki evangélikus egyház anyakönyvei³ adják, amelyek Csetnek mezőváros, Gencs, Rekenye és Sebespatak filiák lakóinak életében nyújtanak bepillantást az 1680-es évektől.⁴ Csetnek település a környező hegyekben található vasércbányászata és feldolgozása révén vált ismertté és híressé.⁵ A lutheri tanok gyorsan terjed-

* Baros-Gyimóthy Eszter Márta PhD-hallgató, PPKE BTK Történettudományi Doktori Iskola Életmód-történeti Műhely.

tek, hiszen a pártolójuk volt a város földbirtokos családja, a Csetneky is; a katolikus templom az 1530-as években került az evangélikusok hívek kezére.⁶ A keresztelési anyakönyvek 1683 szeptemberétől ismertek, a házasságkötési adatokat 1692 januárjától, míg a temetésekre vonatkozó bejegyzéseket 1684 januárjától jegyezték fel a lelkészek. Mindhárom anyakönyvben találunk valamilyen jelzést vagy bélyeget, amelyeknek közös gyökere a 6. parancsolat elleni véték. A vizsgált korszakban 33 házasságra lépő pár bűnbe esését⁷ regisztrálták (ez az összes házasságkötés 1,4%-a), illetve a keresztelési és temetési anyakönyvekben 183 gyermeket bélyegeztek meg a szülei vétke miatt. A csak a temetési anyakönyvbe bejegyzett spurius gyermekek száma 9. Esetükben szinte csak az illegitim voltuk – esetleg lakhelyük – az ismert: sem az anya nevét, de még a gyermek keresztnévét sem regisztrálták.

2. Paráznák, hitszegők és gyermekeik a törvény szemében

A törvénytelen testi kapcsolatot fenntartókat az egyházi és a világi törvények is elítélték, illetve a feltételezhetően ilyenből származó gyermekek legitimitását is megkérdőjelezték. A szász törvények szerint a törvénytelen ágyból származó gyermeket a szülei házassága sem tette legitimmé. Ha az életképes gyermek a házasságkötés napjától számítva a törvényesen megállapított idő előtt – a Szász tükör szerint ez 9 hónap, míg a magdeburgi jog 36 hétben határozza ezt meg –, vagy az apa halála után 10 hónap és 10 nap múlva született a gyermek, annak a legitimitása és így az örökösödési joga is megkérdőjelezhető. Buda város jogkönyve nem fogalmaz ilyen pontosan, csupán az idő előtt és a későn született kifejezéseket alkalmazza.⁸

A paráználkodó párokat több módon büntethették: megszokott volt a pár kényszerházassága, a pénzbüntetés, az egyház megkövetése,⁹ pellengérre állításuk, megvesszőzésük vagy akár a városból történő kiutasításuk is.¹⁰ A budai jogkönyv a titokban paráználkodó hajadonokkal szemben irgalmas volt: tiltották nyilvános megszegyenyítésüket, ruhájuk elvételét stb., mert, ha nem esnek kétségbe, nem válnak szabad személlyé és magukba szállva még megjavulhatnak.¹¹ Debrecen magisztrátusa a paráznaság és házasságtörés bűnét először elkövetőre kisebb büntetést ítélt meg, de a visszaesőkre a fővesztést szabta ki.¹²

A szigorú szabályok idővel enyhültek: a 16. századtól a házasságkötés már törvényesítette az előzőleg született gyermeket,¹³ illetve egyre többször csak börtönbe vetették a hajadonokkal vétkező férfiakat. Mikulik Józsefnél olvashatjuk, hogy az 1709-ben negyedszerre is megesett Katalint az evangélikus egyház csak 3 vasárnapi pellengéren állásra és az egyház nyilvános megkövetésére ítélte.¹⁴ A 18. században a paráznaság már válóoknak számított a törvény előtt.¹⁵ Ugyanakkor a házasságkötés után 210 napra, tehát 7 hónapra született gyermeket törvényesnek ítélte meg a jog.¹⁶

3. A csetneki paráznák

Csetneken a törvényes és törvénytelen születések¹⁷ száma, illetve aránya a vizsgált korszak első 90 évében 1–2% között mozog, kivéve az 1690-es évtized kimagasló 3,4%-át.¹⁸ A bűnben fogant gyermekek számában 1750-től lassan emelkedő tendenciát látunk, amelynek okai között minden bizonnyal az anyakönyvezés minőségi változását is ki kell emelnünk.¹⁹ Az illegitim újszülöttek száma az 1780-as években ugrásszerűen megnőtt, a maximumot, 4,02%-ot – mely a 130 év átlagának majd a duplája – az 1790-es években érte el, amikor a születési, keresztelési csúcson már túllendült az egyházközség.²⁰

évben Tubel Jakab, majd rövidebb intervallumokig Kubiny Éliás, Maior Pál és Mitsowsky Pál töltötték be ezt a tisztséget. Tevékenységük alatt az anyakönyvek vezetése nem volt annyira pontos, mint az őket megelőző időszakban, így feltételezhetően kevesebb erkölcs-telen cselekedetről emlékeztek meg. Néhány érdekes esetet azonban érdemes megemlíteni: 1740. december 5-én házasodott az erdélyi származású Tímár nevű inonestus férfi Klacsany Katalinnal. Az anyakönyvbe fel is jegyezték, hogy a pár idő előtt szentesítette a házasságot. Alig egy hónap elteltével tartották a keresztség fölött bűnbeesésük gyümölcseit: István és Mária gyermekeiket, megjegyezvén, hogy a gyermekek törvénytelen kapcsolatban fogantak. Sajnos a temetési anyakönyv 3 nap múlva a spuriosok haláláról tudósít. Esetük azért is érdekes, mert rajtuk kívül egy olyan törvénytelen gyermeket találtam a temetési anyakönyvekben, aki ugyan törvénytelen fogantatású, de szülei házasságkötése után született, ugyanakkor a temetési anyakönyvbe illegitim gyermekként jegyezték fel. Ettől a három gyermektől eltekintve az egész vizsgált korszakra igaz, hogy a törvénytelen ágyból fogant újszülött már a szülők házasságkötése legitimizálta, így a temetési anyakönyvben törvényesként jegyezték be. Egy 1793. május 6-i kereszteleési bejegyzés támasztja ezt alá: az ekkor törvénytelennek bélyegzett János szülei 4 hónap múlva léptek az oltár elé. A házassági bejegyzésben a párt minden joggal paráznának minősítette Pazár András lelkész, és feltehetőleg ugyanekkor húzta át a kereszteleési bejegyzés spurios minősítését is.

Ambrosius György lelkészsége alatt, 1745. február 2-án tartották keresztség alá Andrást, Stroka György és Demeter Istvánné gyermekét! A bejegyzés nem aggat bélyeget a gyermekre! A felállított családlapok között található Demeter István és Anna családja: házasságkötésük dátuma nem ismert, első gyermeküket 1727 júliusában keresztelték. A következő 23 évben még 5 gyermekük született, az utolsó 1744 márciusában; az 51 éves apát 1746. augusztus 12-én temették. Az 1745 februárjában született András tehát beleilene a születések közé, hiszen 11 hónappal az utolsó törvényes gyermek után született.

1762. január folyamán vette fel a lelkészséget Csetneken a már említett Institorius Sámuel, akit 25 éven keresztül szolgált az egyházközség híveit: az anyakönyveket rendszeresen vezette, és a bejegyzések bővelkednek az adatokban. 21 olyan házassági bejegyzést találtam, ahol az ifjú pár a paráznaság bűnbe esett, és további számos már házasságban született gyermeket, akik szintén a paráznaság bűnében fogantak. Az ilyen újszülöttek 1784. év végéig a keresztséggel együtt a spurios, spuria bélyegét is megkapták. Sok esetben a lelkész arról is informálta az utókort, hogy a házasságkötés óta mennyi idő telt el. 1785-től változást tapasztaltunk Institorius minősítési szokásában: 1786. február 14-én házasságra lépett Németh Péter és Kassaj Mária ugyanazon év novemberében kereszteltette elsőszülött Péter gyermekét, akinél a lelkész csak a házasság óta eltelt időt jegyezte fel. „Praevaricatores sexti praecepti” jegyezte meg az egyik pár esketésekor, ám az esküvő után 6 hónappal keresztelt gyermeket nem minősítette törvénytelennek, és még a 6 hónapot sem róta fel! A tendencia utódjánál is megfigyelhető: a házasságban született gyermekek döntően törvényes újszülöttekként kerültek feljegyzésre az anyakönyvbe.²⁴

Institorisnál a hatodik parancs ellen vétett párok esketésekor mindig megjegyezte, hogy a pár a tömegek által megbámulva, a tömegek megalázó tekintete előtt a templom csarnoka előtt vagy kapujában házasodott össze.²⁵ Szintén Institoriusnál találkozunk az első „utcanővel”: a hűtlen Czangár György és Wastar Mária rozsnyói „meretrix” gyermekét keresztelte a lelkész 1779. szeptember 26-án. Katonák, illetve feleségeik is többször előfordulnak a törvénytelen születésű gyermekek apjaként vagy anyjaként. Csak egy példa: 1777. július 22-én egy csetneki nemes ifjú és egy csalfa katonafeleség szerelemgyermekeit keresztelték. Megismertük Kragecz Annát, akinek 1780. november 2-án a gencsi Klenjk Andrástól született törvénytelen lányát keresztelték Zsuzsanna névre, majd 16 hónap múl-

va tartották keresztvíz alá törvénytelen Judit lányát, akinek apja az ardói lakhelyű Keres János volt. Több visszaeső parázna nővel találkoztunk a keresztelési bejegyzésekben, ahogy olyan férfiakkal is, akik miután megrontották a lányt, a következmények és a felelősség elől elmenekültek: ez történt Mihály Barbarával is, akinek házasságon kívül született fiát az apa nélkül keresztelték 1785 novemberében. Még egy érdekes esetet érdemes megemlíteni: az evangélikus anyakönyv tanúsága szerint 1785 decemberében született házasságon kívül János, akinek apja Oczenas György, gyalogos katona, édesanyja Ádám Zsófia volt. A pár egy év elteltével, 1786. december 17-én lépett házasságra a katolikus templomban. Az akkor 32 éves evangélikus vallású férfi, ill. apa és 19 éves szintén evangélikus mátkáját háromszori kihirdetés után adta össze a csetneki pap! Több gyermekük nem ismert.

1788-tól Kossany Sámuel töltötte be a lelkési tisztet Csetneken. 3 éves ténykedése ideje alatt 4 törvénytelen gyermek kereszteléséről kapunk információt, házasságot egyikük szülei sem kötöttek. A vizsgált korszak utolsó csetneki lelkésze Pazár András volt. 16 évnyi lelkészsége alatt mindössze 2 olyan gyermeket bélyegzett illegitimnek, akik mátkaság alatt fogantak és az esküvő után 1, illetve 8 hónappal születtek. A többi hasonló 8 helyzetben fogant újszülöttnél Pazár csak a hivatalos házasságkötés óta eltelt időt jegyezte fel, holott egyiküknél ez mindössze 3 hét volt; egy esetben még ezt sem írta fel. Ugyanakkor 7 pár esküvői bejegyzésénél jegyezte fel az utókornak, hogy vétkeztek a 6. parancs ellen. Pazár gyakran alkalmazta a pater putativ kifejezést az illegitim keresztelési bejegyzésekben. Hudácsik Mária, visszaeső parázna neve mellett azonban még ez sem szerepelt. A szakácsként dolgozó Máriának 1801. április 28-án született 1. törvénytelen gyermeke, Zsófia; 5 év múlva 1806. július 30-án második, András és a vizsgált korszakon túl, 1811 augusztusában a harmadik törvénytelen gyermekét is megkeresztelték Csetneken. És még két cirka történet esett Csetneken a 19. század elején. 1801. augusztus 15-én keresztelték Máriát és 1805. március 30-án Jánost, Lichy Zsuzsanna törvénytelen gyermekeit; az első esetben csak egy feltételezett apáról van információnk. Az ügy – mindamelllett, hogy az anya is visszaeső törvényszegő – a második gyermek apjánál vált érdekessé. A törvénytelen János apja ugyanis Hancsovszky György, kinek 1804 augusztusa óta törvényes felesége volt, és akitől 1805. március 1-én törvényes fiúgyermeke született. Az ügyhöz hozzá tartozik, hogy a törvényes György fiú alig 7 hónappal a házasságkötés után született, de ez csak a családlapból derült ki. Mind az apa, mind a törvényes felesége a környező településekről származó szolgálok voltak. Nem csak az imént említett György volt az egyetlen, akit a lelkész nem minősített, de a házasságkötéshez képest idő előtt érkezett. Ezeknél a gyerekeknél nem jelölik a koraszülöttséget, az éretlenséget a keresztelési anyakönyvben. ²⁶ Évtizedenként 3–5 esettel találkoztunk a családlapokon. Kivételt képez Kossany Sámuel, akinél 3 évnyi lelkészség alatt 7 ilyen esetet találtunk! A papok és a lelkészek nem voltak tehát következetesek a minősítésben Csetneken sem. A szakirodalomban a hasonló esetek kapcsán Benda Gyula annak a véleményének adott hangot, miszerint az egyházközség lelki vezetője ilyenkor akceptálta a közösség által is elfogadott együttélést, és az abból született gyermekek törvényességét nem is kérdőjelezte meg. ²⁷ „A bűn vagy véték a nép körében azon magatartások összessége volt, amelyeket a közvélemény elítélt”. ²⁸

Sajnos a keresztelési anyakönyvben szereplő megbélyegzett gyermekek utóéletéről keveset tudunk mondani: a legtöbbjükéről ez az egyetlen adat. Néhányuk temetési időpontját sikerült beazonosítani, ²⁹ egy „spuria” leány 15 évesen maga is törvénytelen gyermeket szült, és mindössze négyük házasságkötése ismert. Érdekes az 1787 januárjában született Pál esete, akinek apja és megszeplősített anyja épp fél éve voltak ekkor házasok. Pál is ugyanebbe a hibába esett a katolikus mátkájával: 1813. január 19-én a katolikus templom-

ban esküdtek, de a házasságot az evangélikus anyakönyvbe is feljegyezték.³⁰ Hasonlóan nehéz a – hoppon maradt – leányanyák további életének a nyomon követése. Kevés olyan megesett nőt találtunk, akit utána az egyházközségben vezettek oltár elé. Beazonosításukat ugyanis megnehezítik a gyakori vezetéknevek, illetve a bejegyzések adathiányos volta.

4. Összegzés

A csetneki evangélikus erkölcstelenedő férfiak között találunk ifjút, házast és özvegyet, katonát, nemest és nemes ifjút, Csetneken tanuló diákot, helybelit és idegent, de a legtöbbjük szolgálatban állt valamely nemes családnál. A partnereik a megszeplősített mátkáik, özvegy asszonyok, idegenből érkező nők, nemesi származású nők, házasságban élők és utcanők voltak. Az 1780-as évek közepétől gyakoribb lett az idegenből származó leányanyák lakhely illetve származási hely megadása: többen laktak az egyházközség területén, alig néhányan érkeztek a környező vagy távolabbi településről.

A törvénytelen születések tényleges aránya valamivel magasabb lehetett Csetneken is, mint amit a lelkészek minősítése alapján meghatároztunk. Az utókorra fennmaradt számuk minden bizonnyal függött a lelkészek írásbeliségétől is, tehát hogy milyen alaposan vezették az anyakönyveket. Az 1780-as évek közepétől találkozunk némi enyhüléssel a törvénytelen ágyból fogant, de már a szülők templomi esküvője után született gyermekek irányában. Ez az enyhülés minden bizonnyal II. József rendeletével függ össze és nem csak a lelkész, Institoris Sámuel személyiségével. Amely gyermek házasságon kívül fogant és született, annak a kereszteléskor megkapott bélyegét a gyülekezet, így a lelkész sem felejtette el.

JEGYZETEK

1. Mikulik József (1917): A gömöri ág. hitv. evang. esperesség története 1520–1740. Pozsony. 12. old. A házasságban született gyermekek természetes és törvényes joggal bírtak. Demkó Kálmán (1890): A felső-magyarországi városok életéről a 15–17. században. MTA. Budapest. 112. old.
2. Terjedelmi okok miatt jelen tanulmányban nincs módom az elvégzett számítások, elemzések bemutatására és értékelésére, illetve az illeszkedő szakirodalom adataira és eredményeire is csupán utalni tudok.
3. Az anyakönyvek vezetéséről lásd: Kálniczky László (1998): A Magyar Országos Levéltár Filmtárában mikrofilmen őrzött anyakönyvek katalógusa. Tematikus konspektus. MOL. Budapest. 1. kötet 12–15. old.; Kováts Zoltán (1989): Az egyházi anyakönyvek forrásértékéről. In: Rác István (szerk.): Parasztság és magyarság. Tanulmányok Szabó István történetíró születésének 90. évfordulója tiszteletére. KLTE. Debrecen. 69–71. old.; Fügedi Erik (1980): Római katolikus anyakönyvek Magyarországon 1895-ig. In: Dányi Dezső (szerk.): Történeti Statisztikai Tanulmányok 4. KSH. Budapest. 217–220. old.; Gáthy Zsolt (1942): Anyakönyvezési szabályok kialakulása az esztergomi főegyházmegye területén. Klny. A Szemináriumi dolgozatok 1941–42. évi kötetéből. Budapest. 3–5. old.; Bárh Dániel (1999): A keresztelés anyakönyvezésének elterjedése a magyar katolikus egyház XVI-XVII. századi gyakorlatában. In: Ambrus Vilmos (szerk.): Hálók. Egyetemi dolgozatok Szilágyi Miklós 60. születésnapja alkalmából. ELTE BTK. Budapest. 98. old.
4. A csetneki anyakönyveket folyamatosan, elsősorban szöveges formában vezették, a magyarországi kópiákban található közel 50 évnyi keresztelési adathiányt a Kassai Megyei Levéltárban található felvételekből sikerült pótolni. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (továbbiakban MNL–OL) Mikrofilmtára C1589 és Statny archiv v Košiciach (továbbiakban ŠA KE) Zbierka cirkevných matrik (Egyházi anyakönyvek gyűjteménye) 826–829. A csetneki evangélikus anyaegyház anyakönyvei az interneten is kutathatóak: <https://familysearch.org/search/>

5. A megye és a város történetéről lásd: Bartolomaeides Ladislaus (1799): *Memorabilia Provinciae Csetnek. Excudebat Neosolii.*; Bartolomaeides Ladislaus (1806–1808): *Incltyi superioris Ungariae Comitatus Gömöriensis Notitia historico, geographico, statistica. Leutschoviae.*; Bél Mátyás (1992): *Gömör vármegye leírása (1749).* Debrecen.; Ila Bálint (1944–1976): *Gömör megye. I-IV. Akadémiai Kiadó. Budapest.*; Borovszky Samu (1904): *Gömör-Kishont vármegye. Apollo. Budapest.*; Gallo, Jan (1993): *Štitník 750.*; Györffy György (1987): *Az Árpád-kori Magyarország történetei földrajza. Akadémiai Kiadó. Budapest. 491. old.*; B. Kovács István (2009): *Gömörország. Egy tájhaza arcvonásai tényekben, képekben és gondolatokban. Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület. Rimaszombat.*; Kollmann Örs László (2005): *Az észak-gömöri központi helyek középkori és újkori fejlődése. In. Csukovits Enikő–Lengyel Tünde (szerk.): Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században. MTA TTI. Budapest. 49–54. old. A józsefi népszámlálás idején Csetnek 2011 lakossal Rozsnyó és Dobsina után a megye 3. legnépesebb városa. Gencsenk 264 fő, Rekenyének 437 fő, Sebespataknak 335 fő lakosa volt. Dányi Dezső–Dávid Géza (1960): Az első magyarországi népszámlálás 1784–1787. KSH NKI. Budapest. 52–56. old. Bartolomaeides 1799-ben kiadott munkájában csetnek lakosainak száma 2020, Gencsen 264 lakos, Rekenyen 423 fő és Sebespatakon 313 lakos élt. Bartolomaeides Ladislaus (1799): *Memorabilia Provinciae Csetnek. Excudebat Neosolii. 63. old. A csetneki fuvarosok, a „formanyosok” a csetneken előállított vasat és a késztermékeket messzi vidékre szállították: többek között Pestre, Vácrá, Lévára, Debrecenbe, Nagyváradra. Bartolomaeides Ladislaus (1799): Memorabilia Provinciae Csetnek. Excudebat Neosolii. 166. old.; Bél Mátyás (1992): Gömör vármegye leírása (1749). Debrecen. 13. old.**
6. Prokopp Mária (2000): *A csetneki evangélikus templom középkori falképei. Credo. 2000/1–2. szám. 58. old. Több csetneki lelkész is jelentős szerepet vállalt a gömöri protestáns egyház életében, hárman is betöltötték a szuperintendensi hivatalt. Bodó András 1704 májusától 1708 márciusáig, Antonius Sámuel 1709 tavaszától 1738. augusztusi haláláig, Ambrozius György 1741 februárjától 1746 júliusáig. Borovszky Samu (1904): Gömör-Kishont vármegye. Apollo. Budapest. 416. old. Híres volt a város iskolája – 1538-ban már az épület felújításáról kapunk információt. Gallo, Jan (1993): *Štitník 750. 16. old. Hirneve távoli megyékből vonzották a diákokat, akik gyakran tűnnek fel az anyakönyvi bejegyzésekben is. A katolikus hitélet 1735-től szervezett keretek között tért vissza a város életébe: a csetneki katolikus anyaegyház anyakönyveit ekkortól vezették. Sajnos a forrás nem folytonos, rengeteg a hiányos év. A csetneki római katolikus anyaegyház a rózsnyói alesperesi kerülethez tartozott a 11 filiájával együtt, úgymint Gencs, Sebespatak, Feketelehota, Geczelfalva, Hamorfalva – Rozslosnya, Kuntaplócza, Ochtina, Pétermány, Restér, Rochfalva, Szlabos. A mindenkori csetneki plébános egyben az alesperesi tisztséget is betöltötte. Telgárti Lipót (1867): A csetneki plébánia története. Magyar Sion. 1867/5. szám. 205–208. old.; Diós István–Viczián János (1996): Magyar Katolikus Lexikon. II. Budapest. Csetnek szócikk. A katolikus egyházi anyakönyvek szintén megtalálhatóak az interneten: <https://familysearch.org/search/image/index#uri=https%3A%2F%2Ffamilysearch.org%2Fccapi%2Fsord%2Fwaypoint%2F9P3P-VZ9%3A107654301%2C113017701%2C129716101%3Fcc%3D1554443>**
7. A vizsgált 130 évben 3 olyan házasságra lépő párt találtam, akik a lelkész szerint a parázнасág bűnébe estek, de a családlapok adatai szerint annak a bűnnek nem született gyümölcse. Természetesen előfordulhat, hogy nem jegyezték fel az újszülött keresztelését, vagy esetleg temetését. Az is elképzelhető, hogy az anya – spontán vagy akarattal – abortált, amelyre esetükben az anyakönyvekben nem találtam utalást. A házasságkötési anyakönyvekben egy bejegyzésben olvashatjuk az „inhonestus deflorator” és háromban a „deflorata” kifejezést. Az erőszakos, feltehetően nem csetneki férfi, Philippus József 1758-ban lépett házasságra Spissak Katalin hajadonnal. A virágukat veszített menyasszonyok közül kettő nem az egyházközség településeiről érkezett, a harmadik egy csetneki hajadon.
8. Blazovich László–Schmidt József (2001): *Buda város jogkönyve I–II. Közreadja. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár. Szeged. II. 400. old.*

9. Balázs Kovács Sándor részletesen mutatja be a sárközi eklézsiakövetés gyakorlatát. Balázs Kovács Sándor (1994): A presbitérium szerepe a sárközi parasztság életében. Dunatáj. 1994/2–3. szám. 71. old. Az egyházfegyelmi eljárások és a penitencia-tartás részletesebb leírását találjuk Illyés Endre összefoglaló munkájában. Illyés Endre (1941): Egyházfegyelem a magyar református egyházban XVI–XIX. század. Debrecen. A forrás jellegéből kifolyólag elsősorban az elkövetett bűnről és annak gyümölcseről kapunk információt, a büntetés ritkán jelent meg az anyakönyvi bejegyzésekben.
10. Demkó Kálmán (1890): A felső-magyarországi városok életéről a 15–17. században. MTA. Budapest. 120. old. és Mikulik József (1917): A gömöri ág. hitv. evang. esperesség története 1520–1740. Pozsony. 84–85. old. Selmechányán a büntetést még akkor sem engedték el, ha a pár a születés előtt összeházasodott, hiszen a gyermek törvényességét így is kétségbe lehetett vonni.
11. Davori Relković Néda (1905): Buda város jogkönyve. Budapest. 215. old.
12. Blazovich László (2000): A peres eljárás a 15–16. századi alföldi városokban. Klny. a Bérczi Imre emlékkönyvből. SZTE. Szeged. 68. old. Minden városi jogkönyvben megtalálhatjuk a házasságtörök büntetési tételeit is, amely talán a legnagyobb bűn a házasság szentsége ellen. A budai törvénykönyv egyértelműen fogalmaz: „nem szabad sehol sem megtérni, hanem törvényből kell üldözni.” Davori Relković Néda (1905): Buda város jogkönyve. Budapest. 215. old. Más megítélés alá került a férj és a feleség cselekedete. A budai jogkönyv szerint a házasságot tört férjet a neje kívánságára le is fejezhették. Davori Relković Néda (1905): Buda város jogkönyve. Budapest. 239. old. A legsúlyosabb büntetést a kettős házasságtörök – nős férfi más feleségével paráználkodott – szenvedték el: „az így vétkezők egy sírba téve, ugyanazon karóval – közéjük tövis rakatván – átszúrassanak és elevenen temetessenek el.” Demkó Kálmán (1890): A felső-magyarországi városok életéről a 15–17. században. MTA. Budapest. 176. old.
13. Demkó Kálmán (1890): A felső-magyarországi városok életéről a 15–17. században. MTA. Budapest. 113. old. és Bod Péter (1836): Házassági törvény rajz vagy a házassági törvényekről való tanítás. Kolozsvár. 63. old.
14. Mikulik József (1917): A gömöri ág. hitv. evang. esperesség története 1520–1740. Pozsony. 129. old.
15. Bod Péter (1836): Házassági törvény rajz vagy a házassági törvényekről való tanítás. Kolozsvár. 111. old.
16. „A’ Székbírónak nem kell igen szörszál hasagatólag, ’s szorossan vis’gálni a’ fogantatás idejét, ha ’a kétséges szülemény akárhogy ’s mint törvényesnek számíttathatik.” Bod Péter (1836): Házassági törvény rajz vagy a házassági törvényekről való tanítás. Kolozsvár. 183. old.
17. A törvénytelen gyermekek nemi aránya a vizsgált korszakban Csetneken: 48,63% fiú, 45,36% lány és 6,01% ismeretlen nemű újszülött.
18. Az 1735-től hiányosan vezetett katolikus keresztelési anyakönyvek adatai azt mutatják, hogy az 1735–1737 közötti években a törvénytelen születésűek aránya 7,69%, amelynek oka minden bizonnyal az anyakönyvek vezetésének alacsony minősége volt. Tehát arányait tekintve az összes megkeresztelthez képest jóval több törvénytelen újszülött került feljegyzésre; a következő évtizedekben ez az arány 1,32% és 0% volt. Az 1760-as és 1770-es évek lassú emelkedése után az illegitimé aránya az 1780-as években ugrik meg hirtelen, majd lassul, de az emelkedés a 19. század elején sem áll meg! A megkeresztelt gyermekek száma az 1780-as évtizedben érte el a maximumát, majd erősen csökkenő tendenciába kezdett.
19. Az 1760-tól 1790-es évekig terjedő időszak magas számai mindenképpen egy lelkesz, Institoris Sámuel tevékenységéhez köthető: 1762 januárjától 1787 novemberében bekövetkezett haláláig vezette az ekléziát. Lelkészsége alatt nem csupán a bejegyzések száma nőtt meg, hanem minőségük, adatbőségük miatt is kiemelkednek a vizsgált korszakban.
20. Az 1710. évi pestisjárvány után a házasságok száma hirtelen megugrott, majd az előző évtized értékére esett vissza. Az esküvők száma az 1720-as évtizedtől dinamikusan emelkedett az 1770-es évekig, majd 20 éven keresztül ezen a magas értéken stagnált. Baros-Gyimóthy Eszter (2014): Házasságkötési szokások Csetneken az evangélikus és a katolikus anyakönyvek tükré-

- ben 1730 és 1807 között. In: J. Újváry Zsuzsanna (szerk.): Társadalmi- és életmód-történeti kalandozások térben és időben. A nyugat dunántúli végektől a Kárpátokig. PPKE BTK. Piliscsaba. 159–160. old. és 195. old. A 18. század végi nagyobb házassági kedv nem befolyásolta a törvénytelen ágyakban fogant gyermekek számának növekedését Csetneken.
21. Benda Gyula (2008): Zsellérből polgár–Társadalmi változás egy dunántúli kisvárosban. Keszthely társadalma, 1740–1849. L'Harmattan Kiadó. Budapest. 132. old.
 22. Pakot Levente (2006): Az illegitimitás geográfiája. Házasságon kívüli születések négy székelyföldi településen, 1775–1850. In: Hermann Gusztáv (szerk.): Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok, V. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda. 43–73. old. Tárkány Szűcs Ernő szerint Magyarországon 1700 óta az összes élve született gyermek 6–10 ezreléke házasságon kívüli kapcsolatból született. Tárkány Szűcs Ernő (1981): Magyar jogi népszokások. Gondolat Kiadó. Budapest. 140. old.
 23. A katolikus anyakönyvekben a papok a következő kifejezéseket alkalmazták törvénytelen újszülöttekre: „ea forni”, tehát az anya paráználkodásból, „pater ignotus”, „pater incertus” és „illegitim”.
 24. Az esküvő óta eltelt időt az esetek többségében megjegyezték.
 25. 1767. március 12-i házasságkötési bejegyzés: „... ante atrium Templi, in summa frequentia hominum, copulati sunt.”
 26. Csetneki evangélikus anyakönyvek mindössze három olyan esetről adnak hírt, amikor az újszülött idétlenül, tehát idő előtt, éretlenül, fejletlenül érkezett a világra. 1720. szeptember 5-én Györgyöt a szülők házasságkötése után 7 hónappal és 22 nappal később „imaturus”-ként regisztrálták; 1741. január 6-án Mária, a fogantatás után 6. hónapra látta meg a napvilágot, illetve 1775. június 7-én, „infans imaturus Johannes” látta meg a napvilágot a Nosko–Geruska házaspárhoz, kiknek esküvője 8 hónappal és 18 nappal korábban volt. Közel 30 olyan kereszteleési bejegyzést találtunk, ahol a gyermek az apa halála után született; ilyenkor a „posthumus” jelzőt írták a megkeresztelt neve mellé. A bejegyzések alapján őket törvényesnek tekintette a közösség és a lelkészek is.
 27. Benda Gyula (2008): Zsellérből polgár–Társadalmi változás egy dunántúli kisvárosban. Keszthely társadalma, 1740–1849. L'Harmattan Kiadó. Budapest. 131. old. Lásd még: Nagy Olga (1989): Paraszti értékrend és magatartásformák. Gondolat Kiadó. Budapest.; Veres László (1984): Erkölcsei normatívák és tevékenységi típusok. KLTE. Debrecen.
 28. Tárkány Szűcs Endre (1941): Magyar jogi népszokások. Gondolat Kiadó. Budapest. 140. old.
 29. Azon gyermekek, akik szülei nem házasodtak össze átlagosan 0,16–1,6 évet éltek. Két évtizedben találunk magasabb értékeket, 6,67 évet 1730-as években és 4,25 évet a következő évtizedben, de ezen kohorszokban az esetszám 1–1: A családban felnövő gyermekek átlagéletkora szélesebb sávban mozgott: 0,66 évtől 12-ig terjedt.
 30. A katolikus anyakönyvben a lap szélén egy felkiáltójelet írtak, míg az evangélikusban rögzítették a hatodik parancs elleni vétség tényét is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ájus Ferenc–Hénye István (1992): Orozva csinált kölkök. (A házasságon kívüli születések története Magyarországon 1880–1910.) In: Dányi Dezső (szerk.): Történeti Demográfiai Füzetek. 1992/10. szám. 61–143. old.
- Balázs Kovács Sándor (1994): A presbitérium szerepe a sárközi parasztság életében. Dunatáj. 1994/2–3. szám. 65–74. old.
- Balázs Kovács Sándor (2000): Megesett lányok és a házasságon kívüli született gyermekek helyzete a Sárközben. In: Gaál Attila (szerk.): A Wosinszky Mór Múzeum Évkönyve. XXII. Szekszárd. 253–275. old.
- Baros-Gyimóthy Eszter (2014): Házasságkötési szokások Csetneken az evangélikus és a katolikus anyakönyvek tükrében 1730 és 1807 között. In: J. Újváry Zsuzsanna (szerk.): Társadalmi- és életmód-történeti kalandozások térben és időben. A nyugat dunántúli végektől a Kárpátokig. PPKE BTK. Piliscsaba. 153–199. old.

- Bartolomaeides Ladislaus (1799): *Memorabilia Provinciae Csetnek. Excudebat Neosolii.*
- Bartolomaeides Ladislaus (1806–1808): *Incltyi superioris Ungariae Comitatus Gömöriensis Notitia historico, geographico, statistica.* Leutschoviae.
- Bárh Dániel (1999): A keresztele anyakönyvezésének elterjedése a magyar katolikus egyház XVI-XVII. századi gyakorlatában. In: Ambrus Vilmos (szerk.): *Hálók. Egyetemi dolgozatok* Szilágyi Miklós 60. születésnapja alkalmából. ELTE BTK. Budapest. 97–107. old.
- Benda Gyula (2008): *Zsellérből polgár–Társadalmi változás egy dunántúli kisvárosban. Keszthely társadalma, 1740–1849.* L'Harmattan Kiadó. Budapest.
- Benda Gyula (2001): Keszthely – egy monografikus társadalomtörténeti kutatás demográfiai tanulságai. In: Faragó Tamás–Öri Péter (szerk.): *A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézetének 2001. évi történeti demográfiai évkönyve.* KSH NKI. Budapest. 223–246. old.
- Bél Mátyás (1992): *Gömör vármegye leírása (1749).* Ford. Tóth Péter. KLTE. Debrecen.
- Blazovich László (2000): *A peres eljárás a 15-16. századi alföldi városokban.* Klny. a Bérzi Imre emlékkönyvből. SZTE. Szeged.
- Blazovich László–Schmidt József (2001): *Buda város jogkönyve I–II.* Közreadja. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár. Szeged.
- Bod Péter (1836): *Házassági törvény rajz vagy a házassági törvényekről való tanítás.* Kolozsvár.
- Bolgar Dániel (2003): Két anyakönyvi bejegyzéstől a népi kultúra fennmaradásáig, avagy bevezetés két fattyúszületés berzétei interpretációjának történetébe. *Sic itur ad astra.* 2003/4. szám. 83–176.
- Borovszky Samu (1904): *Gömör-Kishont vármegye.* Apollo. Budapest.
- Dányi Dezső–Dávid Géza (1960): *Az első magyarországi népszámlálás 1784-1787.* KSH NKI. Budapest.
- Cerutti, Simona–Cavallo, Sandra (2003): *A női becsület és a gyermeknemzés társadalmi ellenőrzése Piemontban a XVII. és a XVIII. század között.* Helikon. 2003/3. szám. 210–241. old.
- Davori Relković Neda (1905): *Buda város jogkönyve.* Budapest.
- Deáky Zita (1996): *A bába a magyarországi népi társadalomban: 18. század vége – 20. század eleje.* Centrál-Európa Alapítvány. Budapest.
- Demkó Kálmán (1890): *A felső-magyarországi városok életéről a 15–17. században.* MTA. Budapest.
- Diós István–Viczián János (1996): *Magyar Katolikus Lexikon. II.* Budapest.
- Faragó Tamás (2003): *Csecsemőhalandóság Magyarországon a 18–20. században.* In: K. Horváth Zolt–Lugosi András–Sohajda Ferenc (szerk.): *Léptékváltó társadalom. Tanulmányok a 60 éves Benda Gyula tiszteletére.* Hermész Kör–Osiris. Budapest. 446–474. old.
- Fügedi Erik (1980): *Római katolikus anyakönyvek Magyarországon 1895-ig.* In: Dányi Dezső (szerk.): *Történeti Statisztikai Tanulmányok 4.* KSH. Budapest. 217–228. old.
- Gallo, Jan (1993): *Štitník 750.*
- Gáthy Zolt (1942): *Anyakönyvezési szabályok kialakulása az esztergomi főegyházmegye területén.* Klny. A Szemináriumi dolgozatok 1941–42. évi kötetéből. Budapest.
- Györfly György (1987): *Az Árpád-kori Magyarország történetei földrajza.* Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Ila Bálint (1944–1976): *Gömör megye. I–IV.* Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Illyés Endre (1941): *Egyházfegyelem a magyar református egyházban XVI–XIX. század.* Debrecen.
- Kálniczky László (1998): *A Magyar Országos Levéltár Filmtárában mikrofilmen őrzött anyakönyvek katalógusa. Tematikus konspektus.* MOL. Budapest.
- Kamarás Ferenc (1998): *Házasságon kívüli születések.* In: S Molnár Edit–Pongrácz Tiborné–Kamarás Ferenc–Habcsek László (szerk.): *Házasságon kívüli születések.* KSH NKI. Budapest. 9–44. old.
- Kollmann Örs László (2005): *Az észak-gömöri központi helyek középkori és újkori fejlődése.* In: Csukovits Enikő–Lengyel Tünde (szerk.): *Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században.* MTA TTI. Budapest. 49–54. old.

- B. Kovács István (2009): Gömörország. Egy tájhaza arcvonásai tényekben, képekben és gondolatokban. Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület. Rimaszombat.
- Kovács Zoltán (1989): Az egyházi anyakönyvek forrásértékéről. In. Rácz István (szerk.): *Paraszttság és magyarság. Tanulmányok Szabó István történetíró születésének 90. évfordulója tiszteletére.* KLTE. Debrecen. 69–78. old.
- Mikulik József (1917): A gömöri ág. hitv. evang. esperesség története 1520–1740. Pozsony.
- Mikulik József (1885): *Magyar kisvárosi élet 1526–1715.* Rozsnyó.
- Nagy Olga (1989): *Paraszi értékrend és magatartásformák.* Gondolat Kiadó. Budapest.
- Pakot Levente (2006): Az illegitimitás geográfiája. Házasságon kívüli születések négy székelyföldi településen, 1775–1850. In. Hermann Gusztáv (szerk.): *Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok, V. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda.* 43–73. old.
- Prokopp Mária (2000): A csetneki evangélikus templom középkori falképei. *Credo*, 2000/1–2. szám. 58–60. old.
- Szöcsné Gazda Enikő (2001): *Erkölc és közösség.* Pro-Print Kiadó. Csíkszereda.
- Tárkány Szücs Ernő (1981): *Magyar jogi népszokások.* Gondolat Kiadó. Budapest.
- Telgárti Lipót (1867): A csetneki plébánia története. *Magyar Sion.* 1867/5. szám. 199–208. old.
- Tóth István György (1994): „Komám nincs és feleségem vagyon.” In. Zimányi Vera (szerk.): *Óra, szablya, nyoszolya: életmód és anyagi kultúra Magyarországon a 17–18. században.* MTA TTI. Budapest. 133–143. old.
- Tóth István György (1991): A törvényes és a törvénytelen szerelem konfliktusai a 18. századi magyar falvakban. In. Á. Varga László (szerk.): *Rendi társadalom – polgári társadalom. 3. Társadalmi konfliktusok.* Salgótarján. 45–50. old.
- Tóth Péter (1991): A szexuális deviamcia, mint egyéni és társadalmi konfliktusok feloldása és újabbak generálása a 18. században. In. Á. Varga László (szerk.): *Rendi társadalom – polgári társadalom. 3. Társadalmi konfliktusok.* Salgótarján. 51–57. old.
- J. Újváry Zsuzsanna (2002): *Polgári házassági szokások és erkölcs a 16–17. századi Magyarországon.* In. Szentmártoni Szabó Géza (szerk.): *Ámor, álom és mámor. A szerelem a régi magyar irodalomban és a szerelem ezredéves hazai kultúrtörténete.* Universitas Kiadó. Budapest. 67–83. old.
- Veres László (1984): *Erkölcsi normatívák és tevékenységi típusok.* KLTE. Debrecen.